

LAİKLİK

1. Laiklik Nedir?
 2. Dünyada Farklı Laiklik Uygulamaları: Fransa
 3. Dünyada Farklı Laiklik Uygulamaları: A.B.D.
 4. Türkiye’de Laiklik
 5. Sonuç
-

Serdar Kaya

www.derinsular.com

© Eylül 2007

1. LAİKLİK NEDİR?

Türkiye'de laiklik kavramı neredeyse her zaman 'din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması' olarak tanımlanıyor. Bu tanım, yanlış sayılmasa da, fazlasıyla yoruma açık ve net bir laiklik kavramı ortaya koymaktan uzak. Gerek milli eğitim sürecinde, gerekse popüler yazında bu tanımın ısrarla tekrarlanmasına rağmen, laikliğin doğuşu, varlık nedeni, farklı algılanış ve uygulanış şekilleri gibi temel konuların çoğu zaman es geçilmesi, pek çok alanda olduğu gibi laiklik konusunda da kavram karmaşası yaşanmasına neden oluyor.

Türk siyasi geleneğinde sosyal yapının, sivil alanda edinilen tecrübelerle değil, otorite sahibi *üst* kurumların kendi normlarını *alt* tabakalara dikte etmeleriyle şekilleniyor olması, halkın önemli bir kısmının yapılan düzenlemelere yabancılaşması sonucunu da beraberinde getiriyor. Herkesin kavramların içini kendi doğru bildiği şekilde doldurmaya kalktığı bu ortamda, kavramsallaşma süreci olayların tabii seyrinde değil, (zaman zaman etkileşimde bulunsalar dahi) birbirleriyle düşünsel iletişim kuramayan bireylerin subjektif değer yargılarıyla şekilleniyor.

Laiklik söz konusu olduğunda, Türkiye'de bir kesim bu kavramın 'dini inançların özgürce yaşanabilmesi adına bir güvence' anlamına gelmesi gerektiğini söylerken, diğer bir kesim konuyu 'siyasal (ve kimi zaman sosyal) alanda dine sınırlamalar getirilmesi' çerçevesinde değerlendiriyor.

Laiklik konusu bugün itibarıyla dünyada da tam anlamıyla çözüme kavuşturulmuş değil. Ancak bu konuda halen düşünce üretilmekte olsa da, tartışmalar çok daha farklı bir boyutta cereyan ediyor. Bunun nedeni de, Batıdaki toplumların bugünkü durumlarına 'yaşadıkları tecrübeler' sonucunda gelmiş olmaları. (Buradan hareketle, Batının farklı bölgelerindeki farklı laiklik uygulamalarının nedeni de açıklanabilir.) Ülkemizde ise, 'sosyal ve siyasi gelenekler' ile 'kanunlar ve uygulamalar' arasındaki zorunlu ilişki (özellikle resmi ideolojiye yakın çevrelerce) göz ardı

edildiğinden, hazır kavramların ithal edilmesi ve hatta gerekli görüldüğünde 'Türkiye'nin özel şartları' gereği istenilen şekilde revize edilmesi ile asırlık tecrübelerin baypaslanabileceği zannediliyor.

Bütün bu nedenlerden ötürü, Batıda 'farklı hakların uzlaştırılması' ekseninde gerçekleşen ve artık sayılı noktalara indirgenmiş tartışmalar, 'geçmişten bugüne uzanan bir zincire yeni bir halka ekleme çabası' şeklinde özetlenebilecek bir 'gelişme' niteliğindedir, ülkemizde yaşanan düzeysiz tartışmalar için benzeri bir yapıdan söz etmek mümkün değil. Bu nedenle de, laiklik ekseninde yaşananlardan 'gelişme' değil, 'gerginlik' doğuyor olması doğal.

Laiklik kavramına, 'politik düzenlemelerde dinin herhangi bir belirleyiciliğinin olmaması' şeklinde daha net bir tanım getirmek mümkün. Buradan hareketle, Türkiye'deki Kemalist kesimin, 'Laiklik dini özgürlükleri teminat altına almak için değil, dini sınırlamak için vardır' söyleminin çok daha doğru bir bakışı yansıttığı söylenebilir. Zira Avrupa'da laikliğe geçiş, bireysel hakları teminat altına almaktan ziyade, din adamlarının politik güçlerini ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen bir süreçti.

Laikliğe yamanmaya çalışılan, din ve inanç hürriyeti merkezli tanım ise, laiklikten ziyade, bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili bir konu. Dünyanın pek çok yerinde hüküm sürmüş veya sürmekte olan laik diktatörlüklere bakılarak da anlaşılabilir gibi, laiklik, inanç özgürlüğünü temin değil, tehdit eden bir kavram. Bu nedenle de, 'insanlara ait' olan, özgür ülkelerde, bireysel haklar laiklikten bağımsız olarak, 'ayrıca' tanımlanıyor. Bu sayede de, hem dinin politik yapı üzerindeki belirleyiciliği ortadan kaldırılırken, vatandaşların dini vecibelerini özgürce yerine getirmeleri de sağlanmış oluyor.

2. DÜNYADA FARKLI LAİKLİK UYGULAMALARI: FRANSA

Türkiye'de hakim kılınan laiklik anlayışının sivil alanda yaşanan gelişmeler ve edinilen tecrübeler ekseninde oluşan bir 'düşünce geleneği' ile değil, yukarıdan-aşağıya bir yapılanma üzerinden dayatılan 'otoriter düzenleme ve yasaklar' ile şekillenmiş olması, laiklik adına gerçekleştirilen uygulamalar ile sivil alanda hakim olan düşünce geleneği arasında bir bağ aramayı anlamsızlaştırıyor. Çünkü halkın siyasi karar alma mekanizmasına katılımının sınırlandırıldığı her rejimde olduğu gibi, Türkiye'de de, rejimin temel niteliğinden geniş halk kitleleri değil, iktidarı elinde bulunduran kişi ya da kurumlar sorumlu oldu. Bu nedenle, Türkiye'deki laiklik uygulamalarının çıkış noktaları değerlendirilirken, halkın değil, iktidar sahiplerinin düşünce yapısındaki belirleyici öğelere dikkat etmek gerekiyor.

Türk entelijansiyasını Lale Devri ve III. Selim dönemlerinden Cumhuriyet yıllarına dek tesiri altına alan sosyal, kültürel ve politik prensiplerin Fransa kökenli olması, tarihinde yaşadığı laiklik merkezli çalkantılarla dünyaya bu konuda kayda değer bir model sunmuş olan bu ülkeyi Türk siyasal geleneğinin açısından fazlasıyla önemli kılıyor.

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'ne kadar, Katolik Kilisesi'nin Fransız yönetimi üzerinde ciddi bir tesiri vardı. İşçi sınıfının gelirleri üzerinden %10 oranında bir tür öşür vergisi alan, hastaneleri ve (ilk ve orta dereceli) okulları yöneten, her türlü sansür yetkisi bulunan, Fransa topraklarının %10'dan fazlasına sahip olan Kilise, sosyal yapı içerisinde çok ciddi bir güce sahipti.

Ancak Orta Çağ dönemi Fransız monarşisiyle doğan rejim, Fransız İhtilali ile sona erdiğinde bu durum değişmeye başladı.

Her başarılı ihtilal, gücü doğal olarak kendi safına katmaya çalışacağından, o zamana dek üst sınıfta Kral ile birlikte yer alan Kilise de ihtilalcilerin hedefleri arasında oldu. Yeni yönetim, Kilise'nin tüm toprak varlıklarını kamulaştırdı. 1789 yılının Ağustos ayında, Kilise'nin vergi gücü ortadan kaldırıldı. Yaklaşık bir yıl sonra çıkarılan bir kanunla da, kilise mensupları 'devlet memuru' yapıldı. Takip eden yıllarda, Katolik inancınca yasaklanan (boşanma gibi) kimi eylemler yasallaştırıldı; doğum, ölüm ve evlilik kayıtlarının kontrolü Kilise'den alındı. Devlet, 'memurlaştırmak' (ve dolayısıyla kontrol altına almak) istediği din adamlarından söz konusu kanun ekseninde bir 'bağlılık yemini' etmelerini istedi. Zamanın papası VI. Pius buna karşı çıkınca, Fransız Katolik Kilisesi de ikiye bölünmüş oldu.

İhtilal sonrasında çıkartılan pek çok yasa kilise karşıtlığı üzerine bina edildi ve laik bir sosyal hayat ihtilal öncesi döneme alternatif olarak sunuldu. Bu çerçevede, Gregoryen takvime son verilerek Fransız Cumhuriyet Takvimi kullanılmaya başlandı. Yeni takvimde, dini günlerle birlikte 'Pazar' (dimanche) kelimesi dahi ortadan kaldırıldı. Dini tatiller, kilise çanları, (umuma açık yerlerde) haçlar, dini anlam ifade eden yer ve cadde isimleri ortadan kaldırıldı. Yaşanan olaylarda yüzlerce rahip katledildi.

1801 yılında Napoleon Bonaparte ile yeni papa VII. Pius arasında imzalanan bir anlaşma ile Fransız Katolik Kilisesi'ndeki bölünme sona erse de, Katolik inancı tamamen devlet kontrolü altına alınmış oldu. Napoleon Bonaparte, bu dönemde, Musevilik ve kimi Protestan mezheplerini de (Lutheranlık, Kalvinizm) resmi olarak tanıdı. Devlet, bu kurumlara parasal destek sağlamaya (ve dolayısıyla onları da kendi kontrolü altına almaya) başladıysa da, doğal olarak hiçbirine herhangi bir resmi statü verilmedi.

Aradan bir asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra, 1905 yılında çıkartılan bir kanunla, Fransız laikliği son şeklini aldı. Bu kanunla birlikte, kiliselere sağlanan devlet desteği sona erdi. Bu, kiliseler için finansal anlamda çok iyi bir haberdir, çünkü kendi imkanlarıyla devletin sağladığından çok daha fazlasını toplamaları zaten mümkündü. Yine aynı kanunla birlikte, okullarda dini eğitim verilmesi yasaklandı. Halka açık alanlarda dini anlam ifade eden her türlü sembol yasaklandı. (Buna mezarlıklar bile dahil edildi.) Önceden de var olan, 'başkalarını rahatsız etmemek kaydıyla kişilerin inançlarını yaşayabilmeleri' ilkesi 1905 yılında çıkarılan bu kanunla da korunsa da, inançlar pratik anlamda kilise duvarları içerisine hapsediliyordu.

1905 yılında çıkarılan bu kanun bugün itibariyle hala yürürlükte. Ancak, aradan geçen bir asır boyunca hiç sorgulanmadığını söylemek de pek mümkün değil. Özellikle 60'lı yıllardan sonra, Fransa'nın, işçi ihtiyacını karşılamak üzere, eski Fransız kolonileri olan Fas, Cezayir ve Tunus'tan göçmenler kabul etmesiyle birlikte, ülkede (bugün itibariyle nüfusun %10'una tekabül eden) önemli bir müslüman azınlık oluştu. Bu müslüman azınlığa mensup öğrencilerin başörtüsüyle devlet okullarına girmeleri o günlerden bu yana hep sorun oldu. Çünkü, Fransa'da hakim olan düşünce geleneğinin bir sonucu olarak, başörtüsü, kişinin inancı gereği yerine getirdiği bir dini görev olarak değil, (haç gibi) dini bir sembol olarak algılanıyordu.

80'li yıllardan itibaren sorunun giderek büyümesi üzerine, 2004 yılında çıkarılan bir diğer kanunla, ilk ve orta dereceli okullarda 'başkalarınca kolayca görünen' her türlü dini sembol

yasaklandı. (Büyük haçlar (Hristiyanlık), kıpa (Musevilik), başörtüsü (İslam) ve türban (Sikh inancı) gibi.)

Uluslararası çapta faaliyet gösteren (özellikle ABD'li) insan hakları örgütleri söz konusu kanunu eleştiren açıklamalarda bulundular. Yaptığı açıklamada 'Teklif edilen kanun, kişinin dinini yaşama hakkına yapılan temelsiz bir ihlaldir. Başörtüsü pek çok müslüman için sadece dini bir ifade değil, aynı zamanda dini bir zorunluluk anlamına gelmektedir.' ifadelerine yer veren Human Rights Watch bunlar arasında sayılabilir.

3. DÜNYADA FARKLI LAİKLIK UYGULAMALARI: A.B.D.

1500'lü yıllardan itibaren İngiltere, Fransa, İspanya ve Hollanda tarafından kolonileştirilen Kuzey Amerika, yaklaşık 4 asır sonra İngiltere'ye karşı bağımsızlık ilan edilmesi ile birlikte yeni bir döneme girdi. İrk ve inanç noktasında herhangi bir birliğe sahip olmayan Amerikalı göçmenler, 'mutluluk peşinde koşma'yı bir ideal haline getiren tarihi metinlere imza atarak, bir arada barış içerisinde yaşama adına yeni bir birlik tesis ettiler. Ortaya çıkan bireysel haklar eksenli sosyal yapılanma, Avrupa'dakinden çok daha farklı bir devlet-vatandaş ilişkisini sonuç verdi.

Toplumsal Tecrübeler ve Doğurdıkları Düşünce Yapısı

Kimi bakış açılarının toplumların düşünce dokularına sinmesinde, yaşanan tecrübelerin çok ciddi bir payı olduğu hatırlanacak olursa, Fransız halkının 'Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik' sloganı arkasında birleşebilmesini mümkün kılan nedenler daha iyi anlaşılabilir. Gerek monarşinin, gerekse Kilise'nin tahakkümü altında asırlarca ezilmiş olan bir halk için bu üç kelimenin ifade ettiği manaların derinliğinin, böyle bir tecrübe yaşamamış olan bir topluma göre çok daha fazla olacağı muhakkak.

Ancak kulağa son derece hoş gelen bu ifadelerin ardında, bir o kadar yanıltıcı paradigmalar da sorunlar da yok değil. **Düşünceye ket vuran paradigmalar sorun, yaşanan acı tecrübeler sonucunda sahip çıkılan ve yüceltilen kavramları, söz konusu acı tecrübelerin müsebbipleri ekseninde tanımlamakta yatıyor.** Örneğin, Fransa söz konusu olduğunda, özgürlük ve eşitlik mücadelesi monarşi ve Kilise'ye karşı verilen bir savaşla şekillendiğinden, özgürlük konsepti, monarşi ve Kilise karşıtlığı ile harmanlanarak oluşuyor. Bunun sonucunda da, Kilise'ye ve onunla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan herşeye karşı şüpheyle ve ihtiyatla yaklaşmak, özgürlük ve eşitlik adına bir öngereklilik halini alıyor.

Böylelikle, toplumsal dönüşümü mümkün kılan herhangi bir anlayış değişikliği, 'düünden bugüne' gelirken düşünsel bir açılım sağlamış olsa da, 'bugünden yarına' gidebilme noktasında bir engel oluşturabiliyor. Bu düşünce özürü, elbette Fransa'da günümüzde yaşanan toplumsal sancılara has bir durum değil. Büyük toplumsal dönüşümler yaşayan pek çok toplumda benzeri paradigmalar dirençler gözlemlemek mümkün.

Düşünce Geleneği ve Laiklik

Özgürlük ve eşitlik konseptlerini Kilise karşıtlığı ekseninde oluşturan Fransız düşünce geleneği ile, dini ayrımcılığa maruz kalan çok sayıda protestanın sığınak belleyerek okyanus aşığı geldiği Kuzey Amerika'da 'bireysel haklar' ve 'farklılıklar' üzerine bina edilen Amerikan anlayışı arasındaki farklar, bu iki ülkedeki laiklik uygulamalarının birbirinden farklı olmasını da kaçınılmaz kılıyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, laiklik kavramını eşitlik ekseninde tanımlayan bir anlayış hakim. **İnsanların laikliğe sahip çıkmaları, herhangi bir dine ya da dini kuruma karşı korunmak istemelerinden ziyade, devletin herkese eşit uzaklıkta olması düşüncesinden ileri geliyor.**

ABD Anayasası, aynı zamanda bu anlayışı temsil eden bir tarihi döküman olarak da görülebilir. ABD Anayasasında, laiklik ile 'inanç, ifade ve basın özgürlükleri'ni düzenleyen maddede (1,2) şu ifade yer alıyor:

"Kongre, dini bir kurumu destekleyen, ya da dinin özgürce icra edilmesini yasaklayan hiçbir kanun yapmayacaktır." (First Amendment of the Bill of Rights to the U.S. Constitution)

Dikkat edilirse, söz konusu maddede birbirine bir anlamda zıt gibi görünen, ancak eşitlik çerçevesinde değerlendirildiğinde birbirini tamamladığı anlaşılan iki yasak söz konusu. Anayasa, devletin yasama organını, hem dini bir kurumu desteklemekten, hem de dinin özgürce icra edilmesini yasaklamaktan men ediyor. İlgili madde, böylelikle, bir yandan devletin herhangi bir dini kurumu destekleyerek o dine mensup olanlar ile olmayanlar arasında eşitsizliğe yol açmasını engellerken, diğer yandan her türlü dini inancın özgürce uygulanabilmesini teminat altına alarak laikliğin (ya da Amerikan geleneğindeki ifadesiyle sekülerizmin) inançlar karşısında bir tehdit oluşturmasının önüne geçiyor.

Amerikan anlayışında, 'dini kurumlara karşı devletin korunması' ya da 'dinin kontrol altına alınması' gibi kaygılar söz konusu değil. Bu durum da, Amerikan halkının tarihi boyunca herhangi bir kilise baskısı yaşamamış ve dolayısıyla özgürlük konseptini 'kilisenin ellerinin bağlanması' güvencesiyle oluşturmamış olmasının bir sonucu. Laiklik anlayışının 'inanç, ifade ve basın özgürlükleri' ile aynı maddede düzenlenmiş olmasına dikkat edilecek olursa, bu durum daha iyi anlaşılabilir.

Bu şekilde ele alındığında, laiklik ve inanç hürriyeti birbirine epey yakın kavramlar gibi görünse de, bütün bunlar (Türkiye'deki muhafazakar kesim tarafından çoğu zaman yanlış anlaşıldığı gibi) bu iki kavram arasında bir ilişki olduğu anlamına gelmez. Aksine, laiklik ve inanç hürriyeti, birbiriyle el ele gitmeyen, hatta kimi despotça laiklik anlayışları söz konusu olduğunda birbirleriyle çatışan kavramlardır. **Bireysel hakları çıkış noktası kabul eden ve laikliğe o noktadan varan anlayışlar, insanların inanç özgürlüklerini genişletmek için değil, devletin herhangi bir dini referans kabul etmesi durumunda, o dine mensup olmayanlara (ya da o dini farklı bir şekilde yorumlayanlara) karşı eşitlik ilkesinin bozulacak olması nedeniyle laikliğe sahip çıkarlar.**

ABD'nin yasama organı olan Kongre'yi, hem 'dini bir kurumu desteklemekten', hem de 'dinin özgürce icra edilmesini yasaklamaktan' aynı anda men eden söz konusu maddenin hangi ölçüler doğrultusunda yorumlandığına değinmek, yukarıdaki soyut ifadeleri daha anlaşılır kılabilir.

Laiklik İlkesinin Yorumlanması

Kongre'yi 'dini bir kurumu desteklemekten' men eden ifade (Establishment Clause), (bugün itibariyle) ABD Yüksek Mahkemesi'nin, 1971 yılında gördüğü bir davada (Lemon v. Kurtzman) oluşturduğu içtihat doğrultusunda yorumlanıyor. Hükümetin uygulamalarının anayasaya uygunluğu, üç maddelik bir test (3 Prongs of Lemon) ile sınıyor. Bu teste göre, hükümetin herhangi bir uygulamasının laiklik ilkesiyle çelişmemesi için:

- 1- Yasal bir seküler amacı da olması;
- 2- Dini güçlendirici ya da sınırlandırıcı yönde temel bir etkiye sahip olmaması; ve
- 3- İdare ile dini aşırı derecede iç içe geçirecek bir netice vermemesi

gerekiyor.

Yüksek Mahkeme'nin 2005 yılında, aynı günde aldığı iki farklı karar, söz konusu test için iyi bir örnek olabilir.

Yüksek Mahkeme, Van Orden v. Perry davasında, Texas eyaletinin başkenti Austin'deki Eyalet Yüksek Mahkemesi'nin kütüphanesinin bahçesinde yer alan ve Musa'nın Tur Dağı'nda Tanrı'dan aldığı On Emri içeren bir anıtın varlığını anayasaya uygun buldu. Karara gerekçe olarak, söz konusu anıtın 'Amerikan tarih ve kültürüne ait (dini anlam ifade eden ve etmeyen) çok sayıda başka anıtlarla birlikte *bir müze ortamında*' bulunması, herhangi bir yaptırım gücüne sahip olmayıp 'pasif' bir yapıda olması gibi nedenler gösterildi.

Ancak Mahkeme, aynı gün sonuçlandırdığı bir diğer davada (McCreary County v. ACLU), Kentucky eyaletindeki iki mahkeme salonuna asılan 'aynı metnin', mahkeme salonu konseptinin

müzeden çok daha farklı olduğu ve dolayısıyla salona asılan metnin 'seküler bir amacı' olmadığı gerekçesiyle anayasaya uygun olmadığına karar verdi.

Yüksek Mahkeme'de yaklaşık 25 yıl görev yaptıktan sonra emekli olan hakim Sandra Day O'Connor'ın 1984 yılında benzeri bir davaya yazdığı mutabık karardaki kimi ifadeleri bu durumu izah ediyor:

'Devletin herhangi bir dini desteklemesi, o dine mensup olmayanlara, dışlanıyor oldukları, politik ortamın tam üyesi olmadıkları yönünde, o dinin mensuplarına ise, ayrıcalıklı oldukları ve politik ortamın iltimaslı üyeleri oldukları yönünde bir mesaj veriyor.'

Yine O'Connor'ın, tarafsızlık konusunda (McCreary davasındaki mutabık kararında) yazdıkları, devletin herhangi bir dini olduğu gibi, dinsizliği de desteklememesi gerektiği konusunda fikir verici mahiyette:

'Analizimizin mihenk taşı, [Anayasa'nın] idareye, dinler arasında ve din ile dinsizlik arasında tarafsızlığı zorunlu kılması prensibidir.'

Bütün bunlardan hareketle, ABD laikliği söz konusu olduğunda 'kamuya açık alanlarda dini semboller' gibi konuların bahsinin dahi geçmediği söylenebilir. ABD hukuku, tam tersine, dini olan ya da olmayan her türlü sembolü, 'ifade özgürlüğü' çerçevesinde değerlendirerek, bireysel haklar adına çok daha kuşatıcı bir anlayış ortaya koyuyor.

Fransız anlayışı ise, dini olmayan her türlü sembolü 'ifade özgürlüğü' çerçevesinde değerlendirirken, dini sembolleri yasaklayan, dahası, dini saygı ya da zorunluluktan ileri gelen her türlü öğeyi de 'sembol' olarak algılayan (ya da yaftalayan), bu haliyle de, İhtilal'in ardından iki asrı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, 'Kilise bir gün geri döner mi?' korkusuyla eşitlik adına insanları 'aynılaştıran' yasakçı bir yapıyı hakim kılmaya çalışıyor.

ABD'de ifade özgürlüğünü sınırlandırıcı mahiyette kararlar daha çok söz konusu ifade 'devlet tarafından' ve 'vergi ödeyenlerin parasıyla' gerçekleştirildiğinde çıkıyor. Bu önemli farklılık sayesinde de, politik sistem, *devlete karşı insanları* değil, *insanlara karşı devleti* sınırlandıran bir laiklik anlayışını üstün tutmuş oluyor.

İnanç Özgürlüğü İlkesinin Yorumlanması

Kongre'yi, 'dinin özgürce icra edilmesini yasaklamaktan' men eden ifade (Free Exercise Clause), insanların inançlarının gereklerini yerine getirmeleri konusunda devlet tarafından herhangi bir engellemeyle karşılaşmamaları adına çok net bir anayasal garanti sunuyor.

Bu konudaki anayasal garantiler kapsamında, 'inancın gereği olması koşuluyla' kimi inanç mensuplarına başkalarına yasal olmayan kimi konularda izin dahi verilebiliyor.

Örneğin, 2006 yılının Şubat ayında, Yüksek Mahkeme, özellikle Güney Amerika'nın Amazon bölgesinde yaşayan kıızılderililerin şamanist ritüellerde kullandıkları halüsinojen ve psikotropik bir bitki olan ayahuasca'nın kullanılmasını yasaklamanın (anayasayı farklı şekillerde yorumlayan sağ ve sol düşüncedeki tüm hakimlerin oyuyla) 8-0 alınan bir kararla anayasaya uygun

olmadığına karar verdi.

Bu karar, işin içinde dini bir amaç olduktan sonra ABD'de her türlü yasanın çığnenebileceği anlamına gelmiyor elbette. ABD'de bu konuda hakim olan içtihat, 'devletin sorumluluğu altına giren konular haricinde' dini uygulamaların kısıtlanmasının anayasal olmadığı şeklinde.

Devletin sorumluluğu dendiğinde de, öncelikle 'bir başkasının hukukuna tecavüz edilmemesi' akla geliyor. Örneğin, 'İnancım gereğidir' deyip insan kurban etmeye kalkmanın anayasal olabileceğini düşünebilmek elbette mümkün değil. Dahası, Yüksek Mahkeme, 1993 yılında aldığı bir kararla, 'eğer eti yenmeyecekse' dini ritüellerde hayvan kurban edilmesini dahi anayasaya aykırı buldu.

Bu örneklerden de anlaşılabilir gibi, ABD'de insanların inanç özgürlüğü, 'bir başkasının hukukuna zarar vermemek şartıyla' sonuna kadar korunuyor. Dahası, inanç özgürlüğü dendiğinde de, 'çoğunluğun' değil, 'herkesin' inancı korunma altına alınıyor. Büyük çoğunluğu müslüman olduğu söylenen Türkiye'de 'helal damgası' bile halen tartışılıyor, ABD'de koşer ve helal damgalı yiyecekler hiç kimsenin hukukuna tecavüz edilmediği için (doğal olarak) serbest. Türkiye ise, Frankofil laiklerin işgali altında olduğu için, hiç kimsenin hakkını hiçbir şekilde ihlal etmeyen helal damgası üzerine fırtınalar kopararak, insanların inanç özgürlükleri kısıtlanabiliyor.^{1,2}

¹ Türkiye söz konusu olduğunda, bu konunun dikkate alınması gereken bir diğer yönü daha var.

Türkiye'de (sözgelimi) Alevilerin devlet bütçesinden pay alması konusu gündeme geldiğinde, ciddi bir hata yapılarak konu laiklik ekseninde değil, Aleviliğin İslamiyet'in bir parçası olup olmadığı çerçevesinde tartışılıyor. Din ve devlet işlerini ayırma konusundaki ciddi hassasiyete rağmen doğrudan başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ve bu kurum tarafından atanan imamların maaşlarının devlet kesesinden (yani herkesin vergisinden) verilmesi de bir diğer çelişki. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, din ve devlet işlerinin, devlet lehine 'tek taraflı olarak' ayrıldığı ve devletin dini kontrol altında tuttuğu bir laiklik anlayışını ima ediyor. Söz konusu kurum, her ne kadar İslam dininin Sünni bir yorumunun halka ulaşmadan önce devlet eliyle 'zararlı yönlerinden arındırılması' gibi önemli bir misyona sahip olsa da, devasa bütçesinin çekiciliği Sünni olmayan kesimleri de devletten benzeri taleplerde bulunmaya sevk ediyor.

ABD'de hakim olan laiklik anlayışına göre, Başkan'a bağlı bir dini kurumun tasavvur edilmesi elbette çok zor. Bir inancın hangi din altında kategorize edileceği gibi teolojik bir soruyu yanıtlamak da, aynı şekilde devletin görevleri arasında yer almıyor. Bu durumun, önemli bir yönü daha var.

ABD'de tek bir kişinin dahi 'Benim inancım böyle' şeklinde bir beyanda* bulunarak inanç özgürlüğünün korunmasını talep etmesi, anayasal haklarının güvence altına alınması adına yeterli. Bir başka deyişle, kişinin yasal anlamda korunabilmesi için, geniş kitlelerce kabul gören, herkesçe bilinen inançlara mensup olması gerekmiyor. Dahası, bir kişi Hıristiyan inancı içerisinde köklü bir mezhebe dahi mensup olsa, 'Ben İncil'i farklı bir şekilde yorumluyorum' şeklinde bir beyanatta bulunarak inancı gereği belli muafiyetler talep edebilir. Farklı inancını yaymak üzere kendi kilisesini (ya da farklı isimdeki mabedini) de kurabilir.

Bu çerçevede, kendisini Alevi, Sünni ya da başka bir şekilde olarak tanımlayan farklı bireylerin inançlarını kategorize etmeye kalkan devlet, açıklanması zor bir işe kalkıyor. Bu konuda yapılan yanlışların başka yanlışları doğurduğu da söylenebilir. Devlet, açık açık 'Biz çoğunlukta olan Sünnileri kontrol edebilmek için Diyanet İşleri'ne bütçeden kaynak aktarıyoruz' diyemediği için, diğer kesimlerin bu türden kaynak aktarımlarını destek olarak algılayarak kendileri için de benzeri bir talepte bulunmaları doğal.

* Kişisel Beyan: Kişisel beyan, kişinin devletle herhangi bir münasebeti esnasında, resmi yetkiliye, belgeli olmayan, doğruluğu sadece kendi ifadesine dayanan bilgi sunmasıdır. Örneğin, ABD sınırından içeriye herhangi bir yiyecek ya da bitki sokmak yasaktır. Gümrük yetkilileri genellikle kişisel beyana bağlı sorgulama yaparlar ve ancak şüpheli bir durum söz konusu olduğunda incelemeye gidilir. Gümrük yetkilisine yanlış bilgi vermenin cezası da 25,000 dolar gibi yüklü bir rakamdır. Ancak yakın bir arkadaşımın girişte şahit olduğu bir olaya göre, taşra kurnazlığına sahip olduğunu tahmin ettiğim bir Türk, çantasından büyük bir pastırma çıkınca, 'Ben bunu yemiyorum, biz bunu ayinlerimizde kullanıyoruz' gibi sözler ederek cezadan (ve dolayısıyla pastırmayı kaptırmaktan) kurtulmuş.

Başka örnekler de vardır elbette... Ancak burada hatırlamamız gereken bir durum var. 'Kişisel beyan' Batı ülkelerinde fazlasıyla önemlidir. İnsanlar kanuna karşı yalan söylemekten fazlasıyla çekinirler. Türkiye'de hakim olan devlet kültürü ise, vatandaşı kesinlikle güvenmeyen, en ufak bir başvuruda dahi ikametgah seneti, nüfus cüzdanı örneği isteyen bir yapıya sahip. Bu durumda, 'ikametgah senedi' nedir bilmeyen, her devlet dairesinde adresini 'kişisel sözlü beyan' ile bildiren ABD'li, Türk devlet kültürünü anlamakta zorlanacağı gibi, bir Türk de, vatandaşın keyfi için kendi yaptığı kanunu uygulamayan Amerikan devlet anlayışını idrak etmekte zorlanabilir.

4. TÜRKİYE'DE LAİKLİK

Türkiye'de laikliğin sistemin *temel niteliği* haline gelmesi, Fransa ve ABD örneklerinde olduğu gibi asırlara yayılan toplumsal tecrübelerin değil, sosyolojik anlamda çok küçük bir zaman dilimine sığdırılan devrimlerin neticesinde gerçekleşti. Bu farklı oluşum süreci nedeniyle, Türk laikliğinde herhangi bir Batı ülkesinde söz konusu olmayacak kimi öğelere sıklıkla rastlamak mümkün olsa da, genel anlamda Fransa'yı andıran bir yapının hakim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'deki laiklik anlayışının Fransız laikliğine yakınlığının nedeni, söz konusu devrimlere kapı açan ve sahip çıkan zihniyetin düşünsel anlamda Fransa'dan besleniyor olmasıydı. Bir toplumda nesiller boyunca yaşanan tecrübeler sonucunda varılan kimi subjektif doğruları bir başka topluma endoktrine etmek suretiyle aradaki asırların baypaslanabileceğini ummanın sosyolojik anlamda ciddi bir cehaletin göstergesi olduğu söylenebilir. Ancak *gücü elinde bulunduranın sözünün geçtiği* siyasal gelenek devrim sonrasında da yerli yerinde durduğu için, devrimin doğrularının yaşaması için gerekli olan zihniyet dönüşümü, (her devrim sonrasında olduğu gibi) devlet okullarında yapılacak olan kitlesel endoktrinasyona emanet edildi.

Laikliği kültürel bir devrimin 'mukayeseli resimleri' eşliğinde öğrenen yeni nesil, dünyanın her yerinde yaşanan her devrim sonrasında olduğu gibi, devrilenle ilgili olan herşeyin 'geçmişe ait' (ve dolayısıyla tehlikeli), mevcut düzenlemelerin ise geleceğe yönelik ve değerli olduğuna inanacak şekilde devşirildi. Çarşaf, şalvar, fes, arşın, okka ve hicri takvim gibi *tehlikeli öğelere* karşı, tayyör, pantolon, şapka, metre, gram ve miladi takvim gibi *objektif değerlere* sahip çıkan bu nesil, bu yeni kültürü yaşadığı ve yaşattığı ölçüde, gerisinde kaldığı Batı medeniyetinin seviyesine erişeceğine (ve dolayısıyla medeniyetin nitelikten ziyade seviye bazında değerlendirilmesi gereken bir kavram olduğuna) can-ı gönülden inandı. Bu uğurda karşılaşabileceği en büyük tehlike de, geçmişin yeniden hortlaması, ülkeyi geri bırakan değerlerin *din kisvesi altında* yeniden su yüzüne çıkmasıydı. Bu nedenle, Cumhuriyet'in okullarında yetişen yeni nesle, laikliğin bu tehlikelere karşı ülkenin bekası adına elden

² Farklı Hakların Uzlaştırılması: Yazı dizisinin ilk bölümünde sözü edilen 'farklı hakların uzlaştırılması' kavramına yabancı olmamız, 'bireysel haklar' söz konusu olduğunda karşılaşılan kimi uygulamaları yanlış değerlendirmemize neden olabiliyor. 'Kürtaj hakkı' konusunda yaşanan hukuki süreç, ilk yazıda soyut olarak belirtilen bu kavram hakkında iyi bir örnek olabilir. Bir insanın kürtaja hakkı olup olmadığı - basitçe ifade edilecek olursa - (kürtajın, kişinin kendi bedenini ilgilendiren bir konu olması nedeniyle) 'gizlilik hakkı' (right to privacy) ile fetüsün 'hayat hakkı' (right to life) çerçevesinde gerçekleşiyor denebilir. ABD Yüksek Mahkemesi'nin bu konudaki mevcut içtihadı ise, American Health Association'ın bilirkişi raporu gereği, fetüsün hayatiyet kazandığı haftadan önceki kürtajların, (kişinin gizlilik hakları gereği) anayasaya uygun, daha sonraki kürtajları ise (kişinin hayat hakkı gereği) anayasaya aykırı olduğu şeklinde.

'Kişisel beyan' ve 'farklı hakların uzlaştırılması' kavramlarını kısaca açıkladıktan sonra konuya tekrar dönecek olursak, daha sağlam bir zemin üzerinde tartışmış oluruz diye düşünüyorum. Evet, Türkiye'de kimi inanç sahiplerine 'kişisel beyan'la ayrıcalık tanınacak olsa, %99'u müslüman olduğu söylenen ülkemizde çok sayıda (sözgelimi) 'anlık Budist' türeyebilir. Ancak ben ABD'de, 'daha rahat marihuana kullanabilmek için devlete yalan söyleyen birini ne gördüm, ne de duydum. Bu elbette hiç olmadığı anlamına gelmez. Sadece bu konunun hukuk biliminin devlet kültürüyle ve halka hakim olan zihniyetle son derece yakından ilgili olduğu anlamına gelir. Yasalardan muafiyet, 'kanun önünde herkesin eşit olması' ilkesi ile 'inanç özgürlüğü' ilkesinin karşı karşıya geldiği bir konu. Yani buradaki hukuki soru şu: Kanun önünde herkesin eşit olması adına kimi inanç özgürlüklerini kısıtlayarak belli inanç mensuplarının dini görevlerini yerine getirmelerini engellemeye hakkımız var mı?

Bu sorunun cevabını farklı devlet ve hukuk felsefelerine sahip olan insanlar doğal olarak farklı yanıtlar vereceklerdir. ABD'de hakim olan anlayış, 'devletin sorumluluğuna giren' (state's compelling interest) 'hayat' gibi konular söz konusu olmadığı müddetçe hiçbir inancın kısıtlanamayacağı yönünde. ABD'de neden böyle bir anlayışın hakim olduğunu anlamak için 'devlet' kavramından ne anladıkları 'ayrıca' incelenebilir elbette. Ancak bu konu, (bir yorumda dile getirildiği gibi) 'devletin dinleri eşit bir oranda kısıtlamak suretiyle' herkesi eşit kılmasıyla uzaktan yakından ilgili değil. Çünkü konunun 'bu yönü', eşitlikle değil, özgürlükle ilgili. Diktatörler tarafından yönetilen kimi laik ülkelerde de herkesin eşit olduğu bir gerçek, ama esarete, sefalette eşitlik, eşitlik olsa bile özgürlük değildir.

birakılmaması gereken bir kalkan olduğu belletildi.

Böylesi bir kitlesel endokrinasyonun başarılı olabilmesi için, yeni neslin, tamamen farklı değer yargılarına sahip kılınması kaçınılmazdı. Bu durum, genç zihinlere kullanıma hazır bir şekilde enjekte edilecek olan devrim değerlerinin kıymetlerinin kendilerinden menkul olmasını gerektiriyordu. Söz konusu kavramlara dair herhangi bir kültürel mirasa sahip olmayan yeni neslin, özgür düşünebilme adına bir öngereklilik olan soyutlama, analoji yapabilme gibi özelliklere sahip olma imkanı böylelikle baştan elinden alınmış oluyordu.

Bu üretim tezgahının ortaya çıkardığı empati yoksunu insan tipi, kendisine ezberletilen *iyiler ve kötüler* ekseninde (slogan bazında) düşündüğünden, her konuda haklı olmakta da bir mahzur görmedi. Çarpık eğitim sisteminin düşünce özürlü çocuğu, imajlardan oluşan sığ ve dar dünyasında *çağdaş olma adına* kendince çok önemli bir savaş verirken, ikinci bir dünya savaşının ardından çoktan değişmiş olan dünyayı ne derece vahim bir boyutta ıskaladığının farkında bile değildi.

Bireysel Haklar

Devletçi ve kollektivist toplumlarda, iktidarı süresince gerekli gördüğü adımları atmaktan çekinmeyen, yeri geldiğinde kendi hatalarını görüp politika değiştiren, yeri geldiğinde de belli fırsatları kaçırmamak için beklenenden çok daha farklı uygulamalara giden pragmatik ve zeki bir lider öldüğünde, yerine geçen kişinin mevcut icraatları *kendi kafasına göre* devam ettirebilecek zihinsel kapasiteye ve politik güce sahip olması son derece önemlidir. Zira, politik ortam, iki kişinin iktidarı süresi zarfınca aynı politikalarla hareket edilmesine çoğu zaman müsait olmaz. Böyle bir durumda, iktidarı devralan kişinin *kendi devrinin adamı* olması, hem kendi iktidarının sağlığı, hem de ülkenin istikrarı adına şarttır.

Türkiye 1938 yılında böyle bir durumla karşılaştığında ihtiyacı olanın tam tersini yaşadı. Çünkü kişisel prensipleri kanun hükmünde olan her güçlü liderin ölümünün ardından yaşanan tecrübe, 1938 yılının ardından Türkiye için de söz konusu oldu. Ancak yeni lider, resmi ideolojiyi sırtlayacak çapta bir insan olmaktan çok uzak olduğu için, onu devraldığı şekliyle kutsallaştırdı ve bu da, hal-i hazırda zaten son derece sert olan bu yapının hepten aşırı bir uca taşınmasına neden oldu. Böylelikle Türkiye'nin düşünce dünyası 1938 yılına (ve o yılda hakim olan anlayışa) hapsedilmiş oldu.

Mussolini'nin Faşist İtalyası, Hitler'in Nazi Almanya'sı, Stalin'in komünist Sovyetler Birliği hatırlanacak olursa, 20 ve 30'lu yılların devletçi ve kollektivist dünyası daha doğru bir şekilde tasavvur edilebilir.

İkinci bir dünya savaşının ardından değişmeye devam eden dünyada, insanlar bireysel hak ve özgürlüklerini tekrar talep etmeye başladıklarında, artık sosyal ve ekonomik anlamda fazlasıyla kapalı bir topluma dönüşmüş olan Türkiye, bütün bu gelişmelerin dışında kaldı. Yurtdışına seyahat edemeyen, döviz bulundurması yasak olan, yabancı sigaraları kaçakçılardan satın almak durumunda olan Türk vatandaşı, dünyadan kopuk bir şekilde yaşadığı bu yılları, Anıtkabir'de İstiklal Marşı ve uygun adım marşlarla açılıp kapanan tek kanallı devlet televizyonunun müsaade ettiği ölçüde takip etti.

Türkçe ezanın sona ermesi istisna edilecek olursa, resmi ideoloji ilk ciddi darbelerini 1983 yılından itibaren Türkiye'nin (ilke edinilen) devletçilik zincirini kırarak tekrar dünyaya açılmaya başlamasıyla yedi. Çok seslilikten söz etmek için henüz çok erken olsa da, en azından 'resmi olmayan' seslerin de duyulmaya başlaması, (sancılı da olsa) yavaş yavaş kazanılan ekonomik özgürlüklerin sosyal açılımlarını da müjdeliyordu.

Resmi ideoloji, ikinci ciddi darbesini ise, 2000'li yılların başında yedi. Yıllardır ihlal edilen kimi bireysel hakların, Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında devrim niteliğinde kanunların meclisten geçirilmesiyle en azından *kağıt üzerinde* tanınmış olması, Türkiye'yi, herkesin fikirlerini özgürce ifade edebileceği bir ülke konumuna bir parça daha yaklaştırıyordu.

Türkiye'de Batılılaşmayı en çok diline dolayan resmi ideoloji yanlılarının, Avrupa Birliği'nin taleplerini yıllarca halktan gizlemiş olmaları, militanca ve militaristçe destekledikleri laiklik ilkesine olan inançlarının bireysel haklar için söz konusu olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Düşüncenin önündeki engellerin kaldırılması, özürülere, kadınlara, Kürtlere yapılan ayrımcılıklara son verilmesi, zorunlu askerliğin kaldırılması, işkenceye bir son verilmesi ve (aman Türk halkı duymasın!) hayatın her alanında, başını nereye çevirse insanların karşısına çıkan ve Avrupalılara George Orwell'in 1984 adlı romanını hatırlatan görüntülerden vazgeçilmesi gibi talepler yıllarca halktan gizlendi. Bir kısmı da hala gizleniyor.

Laiklik, böyle bir ortamda, Türk siyasi hayatının son derece hayati bir noktasında belirleyiciliğini korumaya devam ediyor. Bu durumun en büyük nedeni, resmi ideolojinin fazlasıyla tesiri altında olan kesimler için laikliğin (ve tabii ki kendi kafalarındaki laikliğin) en büyük siyasal önceliğe sahip olmasında yatıyor.

Laikliğe rejimin tehlikede olmasına vurguda bulunularak sahip çıkıldığı ve bu çerçevede bireysel hakları hiçe sayan taleplerde bulunulduğu dikkate alınacak olursa, Türkiye'de hakim olan (ve cumhuriyet olarak nitelendirilemesi siyaset bilimi açısından mümkün olmayan) politik sisteme

'laik cumhuriyet' adına sahip çıkmak isteyenlerin 'Türkiye laik kalsın da, özgürlük varsın olmasın' şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşım içerisine girdikleri söylenebilir.

Türkiye'de Laikliğin Gündeme Geldiği Konular

Yapılan anket sonuçlarına göre, Türkiye'de laikliğin tehlikede olduğunu düşünenlerin oranı sadece %2,5. Bu marjinal sayılabilecek orana rağmen laikliğin en çok karşımıza çıkan gündem maddelerinden biri olması, resmi ideolojiyi koruma görevini üstlenen ordunun belirleyici gücünden ileri geliyor.

Laikliğin gündeme geldiği konulara ve bu konuların halkın farklı kesimlerince ele alınış şekillerine bakıldığında, düşünce geleneğiyle değil, kültür devrimiyle gelen (ve militarist bir anlayışla korunan) Türk laikliğinin nev-i şahsına münhasır nitelikleri iyice belirginleşiyor.

Laikliğin (özellikle 80'lerden sonra) en çok gündeme geldiği konu, üniversite eğitimi almak isteyen başörtülü öğrencilerin engellenmesi oldu. (Yine aynı anket sonuçlarına göre, türbanı sorun olarak görenlerin oranı %1,7.)

Başörtüsü, Fransa'da *dini sembol* olduğu gerekçesiyle ilk ve orta dereceli okullarda, haç ve kipa ile birlikte yasaklandı. Türkiye'deki laik kesim ise, başörtüsünün 'dini' değil, *siyasi bir sembol* olduğu gerekçesiyle her türlü kamu kuruluşunda yasaklanmasını talep ediyor. Bununla birlikte (sakal haricinde) diğer dini ya da siyasi sembollere bir yasaklama getirilmesinin düşünülmemiş olması, konunun sembollerden ziyade kültür devriminin *devirdiği* değerlerle ilgili olması ihtimalini kuvvetlendiriyor. Başörtüsü yasağını savunmak üzere dile getirilen kimi argümanların 'Cumhuriyet kazanımları' ve 'Atatürk devrimleri' nazara verilerek ifade edilmesi, bu yönüyle daha dürüstçe bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Bu açıdan, başörtüsü karşıtlarının, 'Atatürk, Türk gençlerinin böyle giyinmesini istemezdi' şeklindeki argümanları, her ne kadar ülkenin sağ partileri tarafından göz ardı edilse de, yüzlerce tarihi vak'a ile sabit olan bir gerçeğin ifadesidir. Evet, Atatürk, Türkiye'de muhafazakar bir partinin güçlenmesini de, Batılı bir *görünüm* kazanmasını istediği Türkiye'nin sokaklarında başörtülü insanların sayısının giderek artmasını da, üniversite mezunu kızların önemli bir yüzdesinin başörtülü olmasını da istemezdi. Önderlik ettiği kültür devrimiyle de – her Türk vatandaşına ilkokul birinci sınıftan itibaren öğretildiği gibi – halkın kimi kıyafetleri giymesini yasaklarken, kimi diğerlerini giymelerini *kanunla teşvik etmişti*.

Kemalist kesim, Türkiye'de uygulanan laikliğin niteliğini gayet iyi bilse de, halkın genelinin zihin dünyasında bu konunun netlik kazanmış olduğunu maalesef söylemek pek mümkün değil. Hürriyet gazetesi yazarı Tufan Türeç'in, DYP'li kadınlarla yaptığı bir söyleşinin ardından bir başörtülü bayanla arasında geçen diyalogu aktardığı 'Türbanlı yaşam karanlıkla aydınlığın sınırıdır' başlıklı yazısındaki ifadeleri, bu duruma bir örnek olabilir:

DYP'li kadınlarla yaptığımız söyleşiden sonra bazı soru sormak isteyenler çevremi sardı.

Aralarından biri türbanlıydı. Ötekileri bastırıp sorusunu yöneltti:

"Ben türbanlıyım ama Atatürk'ü çok seviyorum. Ona bağlıyım ve ben Atatürkçüyüm. Sakın türban takıyorum diye Atatürk karşıtı olduğumu sanmayın. Türbanlı bir insan Atatürk'ü sevemez mi?"

Anadolu insanının dürüstlüğü ve içtenliğiyle soruyordu.

Kendisine şu yanıtı verdim:

"Sever... Sizin de Atatürk'ü sevdiğinize inanıyorum. Ancak şunu iyi bilmelisiniz ki şu tesettürlü haliniz Atatürk'ü hiç mutlu etmezdi. O, Türk kadınının uygar ülkelerin kadınları gibi giyinmesini, onlar gibi çağdaş yaşam sürdürmesini isterdi. Ömrü boyunca da bunun için uğraştı."

Bütün bunlarla amaçlanan, yine Cumhuriyet tarihi boyunca pek çok ders kitabında ifade edildiği gibi, Türk insanının Batıların nazarındaki imajının değişmesi, bize baktıklarında 'Onlar da artık bizim gibi' demelerinin sağlanması ve Batılılaşan Türk halkının Avrupa'ya entegre olmasıydı. Bu tavrı Gülay Göktürk, şu cümlelerle ifade ediyor:

Yıllardır Avrupa Birliği'ne girmek için yapılan bütün tanıtım çalışmalarında verilmeye çalışılan temel mesaj "Yok aslında birbirimizden farkımız" mesajıydı zira. Türk kadınının "Avrupalıdan daha Avrupalı" olduğunu ispatlamak için, öğrenimleri, yabancı dile hakimiyetleri, giyim kuşamları, hal ve tavırlarıyla Avrupalı hemcinslerinde hayranlık uyandırmayı başaracak az Türk kadını heyeti taşımadık Avrupa'ya. Türbanlı kadınları ise kedi pisliğini saklar gibi saklamaya çalıştık. Onlar eşlerinin kolunda Avrupa'ya gidiyor ve imajımızı bozuyor diye az "rencide" olmadık!

Bu yaklaşımı körükleyen zihniyetin kıymeti kendinden menkul önkabulleri doğru şekilde tespit edilirse, laikliği en büyük öncelik olarak kabul eden Kemalist kesimin Türkiye'deki kimi gelişmelerden neden bu denli rahatsız olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Zira, laiklik konusunda duyarlı olan kesimin (bugün itibarıyla) en çok rahatsız olduğu bir diğer konu, başbakan başta olmak üzere hükümet yetkililerinin eşlerinin başörtülü olmaları.

Başörtülü insanların *Türkiye'yi temsil edemeyecekleri* önermesi etrafında geliştirilmeye çalışılan argümanların hemen hepsi Bekir Coşkun'un 'İstemem' başlıklı yazısındaki şu cümlelerle özetlenebilir:

Ben o görüntülere razı değilim.

Bunu içime sindiremem ve kabul edemem.

Böyle temsil edilmeyi reddediyorum.

...

Kim, nasıl isterse başını-saçını örtebilir. Türban da takabilir, tesettüre de girebilir.

Kimse buna karışmıyor.

Ama kimse türbana-tesettüre bürünüp "Laik Türkiye Cumhuriyeti"ni temsil edemez.

Bu anlayış, Türkiye'de başörtülü başörtüsüz herkesin yaşayabileceği, ancak iş temsili demokrasiye gelince, sadece başörtüsüzlerin Türkiye'yi temsil edebileceği, hatta 'eşi' başörtülü olanların dahi Türkiye'yi temsile hakları olmadığı varsayımlarından hareketle şekilleniyor.

Böyle bir kafa yapısının ürünü olan mantık hatalarına değinmeye herhalde gerek yok. Ancak bu konunun gözden kaçırılan önemli bir yönü daha var.

Özgür ülkelerde, devlet, bir arada yaşayan insanların, *haklarını teminat altına alma amacıyla, kendi elleriyle* tesis ettikleri bir kurumdur. Hükümet ise, haklarını korumak isteyen bu insanların üzerinde anlaştıkları kuralların *işleyişini sağlamakta* mükelleftir. Bir başka deyişle, hükümet yetkilileri, halkı *yöneten* değil, halka *hizmet eden* kimselerdir. Bir başka deyişle, hükümet yetkilileri, halkı değil, halkın *işlerini* yönetirler. Bu nedenle de, özgür ülkelerde, halk iradesinin delegasyon süreci sonrasında tecelli etmesinden kasıt, halkın doğru bulduğu politikaların, bu işi en iyi yapacağına inandıkları kişilerce hayata geçirilmesi sürecinden ibarettir.

Eğer özgür bir ülkeden söz ediyorsak, temsili demokrasi ile temsil edilen, halkın inandığı *politikalar*dır, *halkın kendisi* değil. Çoksesliliğin esas olduğu özgür ülkelerde, başbakanın ya da diğer hükümet yetkililerinin - isteseler bile - kişisel hayatlarında yaptıkları sayısız seçimlerle herkesi birden aynı anda temsil etmeleri zaten mümkün olmaz.

Israrla bu türden talepleri gündeme getiren Kemalist laik kesim, özgürlük ve çokseslilik kavramlarına aslında ne kadar yabancı olduğunu da göstermiş oluyor. Bu uzlaşmaz tavır neticesinde de, bireysel haklar ve çokseslilik kavramları bir yana, kendi kafalarındaki haricindeki laiklik anlayışlarını dahi dikkate almak istemiyorlar.

Çoğu zaman öfke dolu ve empati yoksunu olan her tepkileri de, '[Bir Kemalist] herşeyden önce laiktir. Dinden uzaklaşılmasını ister, ilerlemeye inanır, rasyonalizme tapar. Ama rasyonel hiçbir eleştiriyi de kabul edemez.' diyen Şahin Alpay'ı her seferinde bir kez daha haklı çıkarıyor.

5. SONUÇ

Fransız düşünce geleneği, laikliği eşitlik ve özgürlük ilkelerinden hareketle tanımlıyor. Ancak aynı düşünce geleneği doğrultusunda, dinin söz konusu eşitlik ve özgürlüğü tehdit ettiği de varsayıldığından, eşitlik ve özgürlüğün, ancak *herkesin nötrale edilmesiyle* gerçekleşebileceği noktasına varılıyor. ABD'de ise, bireysel haklardan söz edebilmek için düşüncelerin olduğu gibi inançların da 'ifade özgürlüğü' kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi hakim. Türkiye'de bireysel haklar konusundaki duyarlılıkların artıyor olduğu ve bunun sonucunda laiklik kavramının giderek daha çok özgürlükler ekseninde gündeme gelmeye başladığı düşünülecek olursa, Türkiye'deki *laiklik arzının* Fransız anlayışıyla örtüşmesine karşın, artmakta olan *bireysel haklar talebinin* ABD zihniyetine karşılık geldiği söylenebilir.

Söz konusu arz ve talep arasındaki uyumsuzluğun nedeni, bir kültür devrimiyle yukarıdan-aşağıya gerçekleştirilen *medeniyet ithali*.

Şöyle ki, herhangi bir askeri teknolojiyi ithal etmek isteyen bir komutanın, işe know-how satın alma emri vererek başlaması, ardından da, bu teknolojiyi kullanabilecek alt yapıyı oluşturma adına beşeri sermaye yatırımına gitmesi, imkanlar ölçüsünde, o alanda belli bir açılımı yakalamayı mümkün kılabilir. Ancak zihniyet kavramının işin içine girdiği medeniyetler konusunu (kağıt üzerinde dahi) bu kadar basite indirgeyebilmek maalesef mümkün değil. Dahası, toplumun kendi dinamikleriyle değişmesine ve gelişmesine izin vermeyi reddetmek ve hakim olan medeniyetin kültürel bir devrimle ortadan kaldırılması yoluna gitmek, (uyum göstermeyen insanları zorla *değiştirmeyi* ya da *ortadan kaldırmayı* beraberinde getireceğinden ötürü) otoriter bir yapıyı zorunlu kılıyor.

Türkiye'de Fransız tarzı bir laiklikten yana tavır koyanların, insanları zorla değiştirmeyi meşru

addetmeleri, kendi doğrularını tartışılmaz görmelerinin olduğu kadar, bu doğruları (zorla da olsa) başkalarına da empoze etmeye hakları olduğuna inanmalarının da bir sonucu. 'Türkiye'nin imajı adına herkesi değiştirmek' olarak özetlenebilecek olan bu toplum mühendisliği projesi, laikliği, medeniyet ithaliyle yaşanacak olan bir kültürel dönüşüm sürecinde insanları *değiştirme* adına vazgeçilmez bir silah telakki ediyor. Bu durum da, üzüm yemekten ziyade bağcı dövmeye odaklanmış bir laiklik anlayışı çıkarıyor karşımıza.

Laiklik, siyasal bilimler nokta-yı nazarından değerlendirildiğinde de tuhaf durumlar göze batmıyor değil. Laiklik, herşeyden önce, politik bir *sistem* ya da *rejim* değil, farklı rejimlerde farklı şekillerde hayata geçirilmesi mümkün olan bir *uygulama*. Cumhuriyet ise, tanımı gereği, 'insanlara ait olan' bir rejimin ifadesi. Cumhuriyet gibi, özünde *özgürlük* yatan bir rejimi, zorba bir laiklik anlayışıyla cem edip adına 'laik Cumhuriyet' demek, ardından da, baskıcı bir laiklik anlayışını kullanarak cumhuriyetin özgürlükçü yönünü bastırmaya kalkmak, halkın devlet eliyle *adam edilmesine* yönelik politikalar eleştiriye maruz kaldığında da, 'Rejim elden gidiyor' nidalarıyla (resmin tamamını görmesini yıllardır engelledikleri) halka kin ve nefret aşılıyarak olan biteni karambole getirmeye çalışmak, içimizdeki Fransızların alışmak zorunda kaldığımız tavırları arasında.

Bütün bunlardan hareketle, Türkiye'nin laikleştiği ölçüde cumhuriyet olma özelliğini kaybettiği rahatlıkla söylenebilir.□

